

Értékrend és társadalomtudat

„Az ember értékek által és értékekért él. Ritkán fordul elő, hogy gondol rájuk, vagy mérlegeli, inkább csak érzi, megerősíti és védelmezi őket. Az érték-kategóriák annyira jelentősek, hogy a bizonyosság és az ész meghatárálni kényszerül előttiük.”

G. W. Allport

Mi indokolja a paraszti értékrend vizsgálatát egy olyan időpontban, amikor már megkezdődött a paraszti kultúra és ezen belül az értékrend átváltása, illetve bomlása. Talán éppen ez adhat ösztönzést arra, hogy számbavegyük a még számbavehető, és a még megélvő nyomokból (olykor pedig éppen maradt elemek alapján) rekonstruáljuk azt az értékrend-modellt, amely nélkül nem érthetjük meg a népi valóság, a népi kultúra lényegét és természetét. Leírtuk szokásait, hagyományait, amelyekhez ragaszkodik, a kívülálló számára sokszor érthetetlenül, de nem ismerjük azokat a mozgatórugókat, amelyek magatartását, szokásait, ragaszkodását vagy éppen ezektől való eltávolodását magyarázzák. Ezt pedig csak azáltal érthetjük meg, ha az illető közösség társadalomtudatában megvizsgáljuk az értékrend szerepét.

A társadalomtudatot a kor eszmerendszerének kell tekintenünk, amely magában foglalja mindazt, amit a kor embere a társadalomról gondol; illetve annak, ami az életében érték, s ami létét megszabja. Ebben az értékrendnek azt a sajátos funkcióját ismerjük fel, hogy „befolyásolja cselekedetünket”, (Józsa P.) és egyben értelmezi is a jelenségeket: értékesnek, illetve értéktelennek minősíti azokat. Az értékrend természetes módon foglalja magába egy adott kor értékeit, szimbólumait; egyben „világmagyarázat” és „szorongásos védekezés” is (Józsa P.).

A társadalomtudatban tehát nem az a döntő, hogy hiven és a valóságnak megfelelően tükröz, hanem az, hogy foglalata mindannak, ami az emberrel elhithető, hogy úgy kell élnie, ahogyan él, ami megmondja, hogy mi az értelme annak, amit tesz. **Ezt a szerepet az értékrend tölti be.**

Közösségi jellegű

D. Riesman híres könyve, **A magányos tömeg** az egyes társadalmak különböző típusainak jellegét, természetét elemzi. Ezek közül az ún. „tradíciótól irányított” közösségekre az a jellemző, hogy náluk nincs egyéni valóságlátás, erkölcsi mérce, így értékrend sem; minden közösségi jellegű. A paraszti közösség, míg fel nem bomlott, a legszembeszökőbb módon tradíciótól vezérelt, más szóval minden értéke közösségi jellegű.

Az egyén kész értékrendet örököl, úgyszólván belenő ebbe. Már csecsemőkortól az értékek egész skáláját készen kapja. Azt, hogy mit szabad és mit nem; mi szép és mi csúf; mi a jó és mi a rossz, még pontosabban: miért jár büntetés és megszégyenítés (ez a rossz); már az anya, minden különösebb pedagógiai ismeretek nélkül, természetes módon „táplálja bele” a gyermekbe, ösztönösen és habozás nélkül azt folytatja, amit ő is örökölt. Később ezt a nevelő szerepet a közösség veszi át; az ifjúság „intézményei”: fonó, tánc, az illem és erkölcsrend, amely a szerelmet, a barátságot, általában a közösségben való részvételt szabályozza, mind kész sémák, rítusok, kódok szerint történik.

Így öröklődik az értékrend, ebbe szokik bele a gyermek, és ezt tartja értéknek később is. S ha e megszokás révén kialakult értékrend később, egy más közösségben konfliktusba kerül és szembesül egy másfajta értékrenddel, az egyén nehezen vetkőzi le azt, amit a megszokás értéknek minősített.

A célkitűzés szerepe az értékrend alakulásában

Jávor Katalin egy szociológiai szótárra utalva, az „érték” fogalmát így határozza meg: „...társadalmilag meghatározott vágyak, célok tárgya (...) függetlenül attól, hogy azok anyagi vagy szellemi természetűek — melyeknek megvalósítására az adott közösség törekvései irányulnak.”

A paraszti közösséget mindig a határozott célkitűzés jellemezte és ennek megvalósítására irányuló küzdelem és törekvés nemcsak létfeltétele a közösségnek, hanem olyan törvény, amely egész életét és erkölcsi felfogását áthatja.

Az egészséges paraszti közösségben a célkitűzés mindig az élet biztonságára, a létszükségletek minél teljesebb kielégítésére irányult, ennek érdekében születtek olyan értékek, mint a szorgalom, a kitartás, a munka feygelme. Ez az értékteremtő erő csak olyan esetekben gyengült meg és fogyott el, amikor a parasztság legsalsóbb rétege, a szellérség, az agrárproletariátus már semmiféle kiutat nem látott maga előtt, amikor teljesen reménytelené vált a nyomorból való szabadulás. Ilyenkor fordultak a kétségbeesett tömegeik a túlvilági boldogság felé, váltak a terméketlen és beteges szektásság áldozatává.

A célkitűzés — a saját ház, saját föld — olyan mozgósító erő volt, amely hatalmas erkölcsi tartalékokat szabadított fel. A „látástól vakulásig” való munka, ha célja a föld — és házszerzés, csak a kívülrálló számára tűnik robotnak, a paraszt ezt természetesnek látta. Győri Klára széki elbeszélő egyik gyermekkori emlékében elmondja, hogyan plántálták bele már kisgyermek korában a megállás nélküli munka kötelességét. Amikor egy kislány barátónjével ült és beszélgetett, apja így tanította: „»Úgy kell, fiam, szokni, hogy mindég dolog legyen a kezében.«» Ebből és más történetekből vontam le már akkor ezt a következtést: Így válik a mindenáron való munka egy életen át való belső kényszerré! És így válik önmagáért való eszményé. Erkölcsi mércévé, legfőbb erényé. “

Távol legyen tőlem, hogy egy letűnt világot „idealizáljak”, de mint néprajzosnak az a dologom, hogy a veszendőbe menő régi értékekből azt mutassam fel, amit más esetleg nem lát meg: mindazok az értékek, amelyek a valamilyen tulajdonnal rendelkező paraszti létben megvoltak — a kezdeményezés, saját földjén a termelés megszervezése, tapasztalatainak gyümölcsöztetése, a földhöz való ragaszkodás — kitöltötték és megszervezték életét, mozgósították minden képességét.

Emellett a föld szeretete nemcsak a birtoklást jelentette, hanem a természettel való együttlélegzést: a vetés ígérését, az aratás örömet, a sikert és a biztonságot éppúgy, mint a kudarcot és mindezek mély átélését: a saját munka örömet.

Ha mindezeket a néprajztudomány segítségével annak idején fölfedték és tekintetbe vették volna, bizonyára sikeresen szolgálják a parasztságnak az új helyzetben való helytállását. Ma a föld és persze az azzal járó tekintély stb. már nem, vagy alig értékrendi tényező. Új célkitűzések jelentek meg, s ezek a régi erejével hatnak: a pénzen vásárolható és városi értékek. Losonczi Ágnes szerint „a tárgyak vonzása”, „a tárgyakba való kapaszkodás” ma már általános tendencia. Viszont falun a régi mechanizmus szerint működik: a minél több pénzen, minél drágábban vásárolt minél több tárgy jelenti a tekintélyt; s mert falun mindenki mindenkit lát, egymáson a szemük, a tárgyak felhalmozása az egymást túllicitalás jegyében megy végbe: ki ad többet a lakodalmon, ki vett szebb és drágább bútort, ki épít nagyobb és cifrább házat, kaput, kerítést.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a régi paraszti értékek így kerülnek ki a csűrbe, fel a padlásra vagy egyszerűen a szemétdombra. A széki paraszt eladja régi hímzéseit, szötteseit a turistáknak, helyettük giccses, préselt műbársony ágysterítőket és egyebeket vásárol „csomagból” vagy külföldet járt emberektől. Sőt, a kereslet arányában igyekeznek „népművészeti cikkeket” termelni a sznob városiak részére, silány és giccses kivitelben, ahogyan ezt az országútmenti kalotaszegi falvakban is látjuk.

A paraszti társadalmat, amely még messze van az ún. „telítődés”-től, méginkább a megcsömörléstől, nem fenyegeti az a veszedelem, hogy elveszíti célkitűző készségét; de az igen, hogy ebben a hajszában minden más kívül reked: a lelki és szellemi értékek. Így például a munka már nem erkölcsi mérce, sokkal inkább az eredmény: a pénzszerzés, amely azonban nem mindig a munka függvénye.

Közvetlen és közvetett létszükséglet

Látható, hogy milyen földi, „evilági” célok mozgatják a parasztembert, és így értékrendje is ezekhez igazodó, evilági irányítottságú, első látásra is észlelhetően a biológiai létre irányuló, gyakorlatias jellegű. Jávor Katalin varsányiakról szólva, megállapítja, hogy az erények, amelyeket megjelöltek, „az anyagi boldogulásra” vonatkoznak. Eszerint pozitív értékű „a csuporító, kapaszkodó, világravaló, értelmes”. Negatív vonás: a „tnehány, igénytelen, pazarló, dologtalan”. Egész sorát adja azoknak a képességeknek is, amelyek tekintélyt adtak és morális jelleggel bírtak a kö-

zösség szemében. Ezek között ilyenek szerepelnek: az állatok jó gondozása, a szőlőtermesztésben való jártasság stb. Havadon följegyeztem: az idős Ozsváth Sándornak élete végéig az maradt a legfőbb értéke, hogy híres lótenyésztő volt. Ezzel nem csak ő maga dicsekedett, de temetésén a búcsúztatóba is belefoglalták. Ezzel magyarázható az is, hogy a munkának erkölcsi indítékai voltak; hiszen, ellentétben az úri osztályokkal, ahol a munka egyáltalán nem alapja a megélhetésnek és a tekintélynek, a parasztság, amely csak munkával tarthatta fenn magát, ezt mindig legfőbb erénynek tartotta.

Így érthető az is, hogy a munkával, szorgalommal, beosztással kapcsolatos „erények” miért értékmérők a faluban: a leány vagy a legény, ha házasodni készül, jövőendő párját elsősorban eszerint ítéli meg. (A mesebeli királyfi is kész elvenni a szegény leányt, akit olyan dolgoznak hisz, hogy még a kerítésből is képes fonalat fonni.)

A gyakorlatias paraszti értékrend mellett és ennek függvényében, egy olyan cselekvési szabályrendszer és értékrend alakult ki, amely már nem a biológiai szükséglet kielégítését szolgálja ugyan, mégis nélkülözhetetlen és legalább olyan fontos az ember számára, mint az előbbi. A szokásoknak, ceremóniáknak, ünnepeknek, rítusoknak stb. egész komplexuma és az ezek által megvalósuló értékrend nemcsak fontos a közösség számára, hanem az emberi kultúrában azt a pluszt jelenti, mely az egyes kultúrákat sajátossá, egyedivé teszi, többek között etnikai azonosságát is biztosítja. (Ha elfogadjuk azt, amit E. Sapir a kultúráról mond, hogy az magában foglal

„minden olyan általános magatartásformát, szellemi megnyilvánulást”, mely egy nép helyét egyedivé teszi a világ népei között, „az illető népet a világ többi népeitől megkülönbözteti”, akkor a paraszti közösségeknek ebben alapvető szerepük volt.)

Ha a civilizált nemzetek saját etnikai azonosságukat akarják bizonyítani, még ma is visszanyúlnak a már felbomlásban lévő vagy még fel nem bomlott múltbéli népművészeti értékekhez: a régi népviselethez, folklórkincshez, szokásokhoz stb. Olyan értékek ezek, amelyeket meg nem látni épp olyan hiba, mint azt nem látni, hogy a népnek minden, az evilági életet szolgáló cselekvése a dolgok és az élet szebbé tételére irányul. Az ajándékba vitt guzsaly, a bokályok, tányérok motívumrendszere stb. nemcsak gyakorlati értékek, de esztétikai értelemben is kincset jelentenek.

A fent elmondottak alapján nem könyveljük el „hiánynak” azt, hogy a paraszti értékek „nem irányulnak elvontabb eszmékre”, miként ezt Jávor Kata felelegeti. A paraszti gondolkodás természetéből következik, hogy mindig konkrétumra tör. S bár nem tudja megfogalmazni, de teszi ezt akár közvetlen, akár pedig egy áttételes, magasabb rendű ösztönöségtől vezérelve.

Az ellentmondásos értékrend

Mindeddig az értékrendnek csak a pozitív oldalait hangsúlyoztuk, azt, hogy célt és értelmet visz az egyén életébe, erőket mozgósít és ezáltal az egyént és a csoportot célok felé ösztönzi stb. De az értékrend mindezeket a funkcióit sajátos ellentmondásosság közepete tölti be.

Ez az ellentmondásosság következik az emberi lélek természetéből, amelyet korántsem csak a ráció ural, hanem az érzelem és az ösztönösség is. Így gondolkodásunk, világképünk, tehát értékrendünk is, a ráció, az érzelem és az ösztönösség együttes ötvözete.

— Az értékrend **bizonyos** közösség terméke.

— Mivel az értékrend életünk vezérelvét jelenti, így természetes, hogy csakis **szubjektív módon** tudunk hozzá viszonyulni: a magunkéhoz éppúgy, mint a másokéhoz.

De nézzük meg azt kissé részletesebben:

a) Kezdjük a gondolkodásmód ama természetével, hogy a világ jelenségeit, az új információkat a világról, társadalomról éppen általánosan képes befogadni, elraktározni, feldolgozni, hogy **kész gondolati sémákba, kategóriákba** sorolja és helyezi el ezeket. **G.W.** All-

port szerint a kész kategóriák nélkül nem tudnánk gondolkodni, ettől függ „rendezett életünk”, így az új ismeretek alkalmazkodása a régiékhöz, a már kész kategóriákhoz óhatatlan. De óhatatlan így az is, hogy az újjal szemben előítélettel viseltetünk. S ez különösen vonatkozik értékítéleteinkre: mindent, ami a régi gondolati sémába nem fér be, vagy azzal ellentétes előjelű, szükségszerűen elítélünk, értéktelenné nyilvánítunk. Ez magyarázza azt, hogy az egyes korokban, különböző közösségek más-másfajta értékrendjéhez rokonszenvező és megértő magatartást tanúsítunk, ha ez a miénkkel rokon, és elítéljük, ha a miénkkel ellentétes természetű.

b) **Az érték mindig érzelmi töltetű.** Anélkül, hogy ezt felismernénk, értékrendünkhöz szubjektív módon viszonyulunk. Az, amit mi eredménynek, követendő eszménynek, a magunk számára szentnek tartunk, nem föltétlenül abszolút értéke miatt az, hanem azért, mert érzelmileg ragaszkodunk hozzá. Egy közösség értéknek tarthat valamit, ez fontos lehet számára és ragaszkodhat hozzá, és ez a fontos. Ugyanakkor saját értékrendünk óhatatlan túlbecsülése könnyen eredményezheti más kultúrák értékrendjének lebecsülését. Az érzelmi, néha szenvedélyes viszonyulás, amely az értékrendet mindig kíséri, éppúgy lehet pozitív, mint negatív előjelű.

c) Nem téveszthetjük szem elől az értékrend **irracionális** oldalát sem. Egy kultúra és azon belül egy értékrend **jelképek, kódok, rítusok** ötvözete; olyan cselekvéseké és magatartásformáké, amelyek gyakran irracionálisak. Az emberi közösség minden időben termelt és termel olyan képzeteket és értékeket, amelyeknek forrása nem a ráció, hanem az ösztönösség. Megszívlelendő az a figyelmeztetés, amelyet G. Jahoda James Williamre utalva és őt idézve mond: „a tudatküszöb alatti”-ról, a „személyiség B” tartományáról: „Mindannyiunk személyiségének nagyobb felét alkotja, mert mindannak a lakhelye, ami rejtett, mindannak a raktára, ami észrevétlenül és nyomot hátra nem hagyva történik bennünk. (...) Elraktározza például pillanatnyilag nem aktív emlékeinket, és magába foglalja valamennyi hiányosan motivált szenvedélyünk, ösztönünk, vonzalmunk, elleneszenyünk és előítéletünk forrását. Belőle erednek intuícióink, feltevéseink, képzelgéseink, babonáink, meggyőződéseink és általában valamennyi nem racionális tevékenységünk.”

d) Az előzőekben a csoport pozitív szerepe is utalunk. Emlékeztetek arra, hogy ez főleg a védelmet, oltalmat, biztonságtudatot jelentette a közösség számára. A valahová tartozás lényünk létfeltétele, G.W. Allport a közösség szerepét abban a pszichológiai lehetőségben látja, hogy „vigaszt nyújt a múltban elszenvedett kudarcokért, irányítóként szolgál a jelen viharaiiban és magabiztosságot kölcsönöz a jövőt illetően.”

Bár az elfogultság és az „etnocentrizmus”, amelyet a közösségi gondolkodásmód épp az értékrend tekintetében kialakít, „létfonosságú életbenmaradásunk és önértékelésünk miatt” (G.W. Allport), ez szükségképpen termelte ki saját értékeink túlbecsülését, ugyanakkor más közösségek értékeinek alábecsülését.

Graham Sumner látványos példákon mutatja be azt, hogy a legabszurdabbnak tűnő szokások is kanonizálódhatnak a csoport szemében. A csoporteszmé **kötelező** voltát azzal szemléltette, hogy a szokások, amelyek bizonyos gazdasági, társadalmi szükségszerűségekből keletkeztek, fennmaradtak még akkor is, ha már nemcsak hogy nem szükségesek, de egyenesen gátlóak voltak az illető közösség életében. A szokást ugyanis maga a **hagyomány hitelesíti**.

Szükséges ezt hangsúlyozni, mert a hagyományban mindig szét kell választani a **már ártalmas**, de a közösség által **még elvállalt** szokásokat az illető közösség számára egy bizonyos összefüggérendszerben **még szükségeseiktől**.

Nézzük meg ezt az általános, minden kultúrára jellemző törvényszerűséget egy népi példán: A széki Győri Klára sok lényegbevágó megfigyelése közül hadd ragadjam ki azt, amely az idegenekkel (nem székiekkel) szembeni magatartásformára utal, s amelyet a bizalmatlanság, a vegyüléssel szembeni ellenkezés jellemez. Ennek erkölcsi-értékrendi vetülete az, hogy aki ezt megszegi, az „erkölcstelen”, mert szembefordult a felállított értékrenddel. Ez vonatkozott a széki képviselő elhagyására (a „kivetkőzésre”), éppúgy miként a más falubelivel való barátságra, szerelemre stb. Ez a magatartásforma évszázados társadalmi tapasztalásból származott.

Ez a mechanizmusként ható értékrendi tényező, mely tagadhatatlanul a népművészeti értékek megmaradását, a közösség megmaradását eredményezte, másfelől **a minden új befogadásával szembeni ellenkezést**, tehát a haladásellenességet is jelentette. Ez többek között abban is megnyilvánult, hogy gyermekeket nem járatták iskolába, nem tanultak mesterségeket és így tovább.

A fenti megállapítások látszólag magát az értékrendet kérdőjelezzik meg. Hiszen eszerint nincs örök és egyetemes érvényű érték. Megszívlelendő viszont az, amit Sapir a kultúra kapcsán — és ebben éppen az értékrend szerepét hangsúlyozva mond:

„A hangsúly nem azon van, amit cselekszik és amiben hisz valamely nép, hanem inkább azon van, hogy amit cselekszik és amiben hisz, mindaz miként funkcionál az illető nép életében és milyen jelentősége van számára.”

A paraszti értékrend vallásos tartalmáról

A parasztság értékrendjét, akár a közvetlen biológiai szükséglet, akár az érzelmi motivációjú ún. „kvázi szükséglet” alakította ki, mindenképpen **evilági** és közvetve vagy közvetlenül a földi élet jobbátételét, illetve a közösség jó közérzetét, biztonság- és védettségérzetét szolgálja. Végső soron tehát az életet, és mindenkor az önfenntartó ösztön vezérli.

Fontos ezt hangsúlyoznunk, hiszen a vallás tagadhatatlanul mélyen benne gyökerezik az egyén viselkedésében, magatartásában, erkölcsi életének kialakulásában, és mert a vallás a transzcendenciát, az „örök életet”, az evilági életen túli boldogságot, az „üdvösséget” hirdeti; az erkölcsi magatartás, az értékrend motivációját pedig szintén a túlvilágra helyezi. A vallásos értékrend tehát nem földi, hanem isteni, metafizikus indítékú.

Hogyan lehet ezt a látszólagos ellentétet megmagyarázni, sőt feloldani?

A parasztság vallásossága sajátosan népi, az egyházi tanításokból csak azt vette át, ami a maga lelkére van szabva, amit felfoghatott. Jávor Kata már idézett munkájában ezzel kapcsolatosan ezt mondja: „Bár a varsányiak a maguk módján vallásosak, ennek gyakran, az egyház által képviselt intézményes vallásossághoz nem sok köze van.” Mindaz a transzcendencia, amely egy elvont gondolkodás — filozófiai spekuláció — szülötte, az érzékletes, a természethez, a földi világhoz tapadó paraszti gondolkodásmód számára elérhetetlen, befogadhatatlan. Így magyarázható az,

hogyan az egyházi tanítások ellenére is, a parasztság sok mindent megőrzött az ősi mágiából; s ennek nemcsak a tudatlanság az oka, hanem az, hogy őseink mágiája olyan lelki oltsalmat, védettséget kínált, amelynek szociálpszichológiai indítékait a mai tudomány kezdte igazán feltárni. Hiszen az ősi, a tétéles vallások előtti mágia természetesen szolgálta az embernek ezen a földön való boldogulását. A rítusok, mint tudjuk, arra szolgáltak, hogy a közösséget és benne az egyént megszabadítsák a kínzó szorongatottság-érzéstől, s egyben elhárítsák a fenyegető veszedelmeket, biztosították a vadászat sikerességét, az ember és állat termékenységét, a gonosz távoltartását stb. Ezek a hiedelmek képezik ma is a népi vallásosság alapját.

A református énekeskönyvben sok olyan ének van, amely nem teológiai képzettségű, egyszerű kántor emberektől származik. Egy ilyen újévi „dicséret”-ben van a következő:

„Bizony, az úr minket kedvellett,
Mert lelki adományi **mellett**
Megadta, ami **nékünk kellett.**”

Nos, a parasztember a vallásosságából első sorban éppen azt fogadta el, ami a földi életre vonatkozott. Így hát erkölcsi értékrendjének kialakulásában is ez játszott szerepet.

Nem tudhatjuk pontosan meghatározni, hogy a paraszti rétegek által erénynek, követendőnek elfogadott normáknak indítéka mennyiben volt evilágon túli, transzcendens és mennyiben a felismert vagy ösztönösségből eredő érdek. Milyen szerepe volt ezek igazolásában annak, hogy „Isten úgy akarta”.

Példának említsük meg itt a mózesi tízparancsolatot, amelynek igazát isten hitelesíti, hiszen maga az isten „szerkesztette”, s azóta is, több ezer éve jelentette az emberiség egy része számára az értékrend legfőbb alapját. Ám, miként ezt Thomas Mann *A törvény* című könyvében nagyon érdekesen kifejtette, az ún. isteni törvény valójában csak álca, e törvények arra szolgáltak, hogy az addig zilált, széthúzó törzsi életet élő csoportokból az egységes törvény alapján szilárd közösség kovácsolódjék össze, és ezek a törvények akkor is, és később is, jól szabályozták az emberek közötti viszonyt és az egységet. Így tehát a metafizikus indítékú erkölcsi értékrend alapján egy közösség hasznos és teljesen e világra (és nem a túlvilágra) tartozó erkölcsiség jött létre a politikai Mózes bölcsessége által.

Persze, az egyházi tanításból, a sok búcsú, bójt, gyónási kötelezettség, egyház iránti kö-

telesség mellett nem hiányoztak az olyan erények sem, amelyek a tiszta életre, a könyörületesre, a tízparancsolat emberi vonatkozásainak betartására köteleztek, és kétségkívül hozzájárultak a paraszti erkölcsi értékrend kialakulásához.

Nem mérhetjük le, hogy az erkölcsi törvények betartásában mennyire játszott szerepet a belső indítékú büntudat, és mennyire a közösség és a hatóságok szigorától való félelem. Mindezek azonban olyan finoman ötvöződnek, hogy szét se lehet őket választani. Másfelől pedig a közösségek vallásos befolyásoltsága nem egyforma. Az elvilágiasodás foka sem azonos. Aztán különbségek vannak e tekintetben a katolikus és protestáns közösségek között. Megvizsgálható minden közösségben külön-külön, hogy az előírt erkölcsi értékrend és annak megvalósítása, vagy a megvalósítás látszata között milyen a viszony.

Egy azonban bizonyos: a paraszti értékrend a múltban erősen, és még ma is, bár ezt a látszat nem mutatja, eléggé vallásos befolyásoltságú. Abban a faluban, ahol ilyen felmérést végeztem, az derült ki, hogy bár a vallás számukra arra szolgált, hogy életüket megkönnyítse, az istenfélelem pedig azon alapult, hogy a természeti csapások kivédhetetlenek, mélyen hittek abban is, hogy isten a legfőbb erkölcsbíró, aki már ebben az életben megfizet kinek-kinek érdeme szerint: betegséggel, halállal, valamilyen előre nem látott szerencsétlenséggel stb. Életvitelüket, erkölcsösségüket, értékrendjüket végső soron ez a metafizikus látásmód hitelesítette.

Egy bizonyos: a tegnapi és a mai paraszti rétegek életében a szociálpszichológiai indítékok nagy szerepet játszanak. Ez csak első látásra tűnik anakronizmusnak. Valójában racionális korszakunkban is jelen vannak azok az irracionális indítékok, amelyekről fentebb szövegtünk. Ez nemcsak a lélek természetével magyarázható, amely a ráció mellett indulatokat, érzéseket, félelmeket és szorongatottságérzetet tárol és képez újra meg újra, hanem azzal is, hogy maga a legcivilizáltabb társadalom is egyre termeli azokat a borzalmakat, amelyek a szorongatottság-érzetet tartósítják, sőt mindegyre fokozzák.

Mindezek — végső soron — tartósíthatják az értékrend metafizikus indítékait.

NAGY OLGA